

С. Д. Гринько (Русу),
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права

С. В. Заверуха,
аспірант Хмельницького університету
управління та права

УДК 340.15+347

ШКОДА І ЗБИТКИ ЯК УМОВИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Проводиться порівняльний аналіз шкоди і збитків як умови виникнення цивільно-правової відповідальності. Зроблено висновок про вплив ідей і положень римського приватного права щодо віднесення шкоди до збиральної категорії, що включає збитки.

Ключові слова: цивільно-правова відповідальність, шкода, збитки, реальна шкода, упущена вигода.

Для ефективного застосування інституту цивільно-правової відповідальності необхідно мати чітку уяву про всі умови її виникнення. Тобто необхідно чітко уявляти собі всі ознаки правопорушення, серед яких найважливішою є наявність шкоди. Ще римські юристи розглядали шкоду як сам делікт: *“Noxia autem est ipsa delictum”* [1, с. 387]. Відповідно відсутність шкоди означала відсутність самого делікту, тому деліктне зобов'язання не виникало, і відповідальність не наставала. Цю ідею було покладено в основу сучасного інституту цивільно-правової відповідальності в Україні.

Тривалий час у юридичній літературі йшла дискусія щодо співвідношення шкоди і збитків як умов виникнення цивільно-правової відповідальності. Це було зумовлено історією розвитку цих правових категорій. Уперше визначено поняття шкоди розробниками Австрійського цивільного уложення як збитки, заподіяні будь-якій особі, її майну, правам або особистості (ст. 1293 Загального цивільного уложення Австрійської імперії 1811 р.) [2]. Таким чином, законодавець визначав поняття “шкода” через інше поняття “збитки”, що дозволяло робити висновок про їх ототожнення. Лише у способах відшкодування в Австрійському уложенні уже розкрита відмінність між ними (ст. 1293).

За радянським цивільним законодавством у зобов'язаннях внаслідок заподіяння шкоди застосовувалося поняття “шкода”, а у договірних зобов'язаннях — поняття “збитки” (ст. 141 ЦК УРСР 1922 р.). Такий підхід законодавця пояснюється тим, що у деліктних зобов'язаннях перевага надавалася відновленню попереднього стану потерпілої особи. Збитки, заподіяні деліктом, відшкодовувалися як виняток із вказаного правила тоді, коли таке відновлення було неможливе, тому заподіяна шкода повинна бути відшкодована у грошовій формі. Тобто складовою частиною поняття “шкода” було поняття “збитки”. Шкода і збитки були предметом спеціального дослідження у працях М. М. Агаркова, К. М. Варшавського, О. С. Іоффе, Ю. Х. Калмикова, В. О. Тархова, К. А. Флейшиць, Х. І. Шварца, та інших науковців [3; 4; 5; 6; 7; 8; 9].

У сучасній юридичній літературі України здійснювали дослідження окремих аспектів шкоди і збитків у цивільному праві Д. В. Боброва, А. І. Загорулько, І. С. Канзафарова, Т. В. Ківалова, Т. Є. Крисань, В. П. Присяжнюк, Я. М. Шевченко, А. В. Янчук та інші [10; 11; 12; 13; 14; 15; 16; 17]. Проте сьогодні існує низка теоретичних і практичних питань, пов'язаних із розумінням сутності збитків, складу збитків, визначення розміру збитків, що потребує самостійного наукового дослідження.

Сьогодні законодавча робота в Україні здійснюється в контексті проведення адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу. А для цього доцільно ознайомитися зі змістом законодавства європейських країн-учасниць Європейського Союзу, а також із засадами, на яких ґрунтуються їхнє право, розуміння “духу” римського приватного права, що дозволить уникнути помилок і необдуманих кроків при створенні єдиного всевітнього цивільного права.

На підставі викладеного можна дійти висновку, що питання дослідження співвідношення шкоди і збитків за цивільним законодавством України та європейських країн є актуальним, що й становить мету цієї наукової статті.

ЦК України пов'язує виникнення цивільно-правової відповідальності із наявністю шкоди. Така умова виникає не лише зі змісту та назви окремих статей ЦК України (наприклад, “Загальні підстави відповідальності за завдану майнову шкоду” (ст. 1166), “Підстави відповідальності за завдану моральну шкоду”), а й назви гл. 82 — “Відшкодування шкоди”, що вказує на зміст деліктного зобов'язання. Ця ідея була запозичена з римського приватного права, де шкода розглядалася як самий делікт: з її наявністю пов'язувався інститут зобов'язань внаслідок заподіяння шкоди й за радянським цивільним правом та законом (гл. XIII, ст. 403, 403¹ ЦК УРСР 1922 р.; гл. 12 Основ 1961 р.; гл. 40 ЦК УРСР 1963 р.).

Законодавець у ЦК України не розкриває поняття шкоди, наслідуючи цим позицію радянських цивільних кодифікацій. Науковці та практики для визначення сутності шкоди звертаються до надбань цивільно-правової доктрини: шкодою є будь-яке знецінення блага, що належало конкретній особі (О. О. Красавчиков) [18, с. 354]; шкодою є будь-яке знецінення блага, що охороняється правом (Ю. С. Червоный) [19, с. 8]; шкода — це знищення чи знецінення особистого чи майнового блага, що охороняється правом (В. Г. Вердніков) [20, с. 383]. Таким чином, поняття “шкода” в юридичній науці визначається як будь-яке знецінення особистого (немайнового) чи майнового блага, що охороняється правом.

У ЦК України вже чітко прослідковується відмінність між поняттями “шкода” та “збитки”. Насамперед, “шкода” включає до свого складу майнову і моральну шкоду. Про “збитки” мова йде лише при порушенні майнової сфери потерпілої особи. Відповідно збитки є майновими втратами потерпілої особи, що відшкодовуються у випадках завдання майнової шкоди. Тобто поняття “шкода” законодавець застосовує при завданні знецінення майнових і немайнових благ, а поняття “збитки” — лише при завданні майнових втрат. При цьому збитками є не тільки втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, та витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки), а й доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода) (ч. 2 ст. 22 ЦК України). Тобто межі обов'язку відшкодувати шкоду визначаються розміром цієї шкоди. Як відзначав Ю. Х. Калмиков, особа (завдавач) повинна була надати та відновити потерпілому всі ті блага, які він втратив внаслідок протиправної поведінки завдавача [6, с. 57].

Наступна відмінність між “шкодою” і “збитками” полягає у способах відшкодування. Традиційно завдана шкода відшкодовується двома способами: натуральним (передати річ того ж роду і такої ж якості, полатити пошкоджену річ тощо) або відшкодуванням завданих збитків. Тобто збитки є одним із способів відшкодування шкоди, завданої майну потерпілого; “шкода” є родовим поняттям

щодо поняття “збитки”. Тому немає потреби у заміні назви гл. 82 ЦК України “Відшкодування шкоди” на “Відшкодування збитків і шкоди”, на що звертається увага в юридичній літературі [21, с. 518].

На практиці, як зазначав Х. І. Шварц, вимога про відшкодування шкоди в натурі зустрічається дуже рідко; у більшості випадків позивачі вимагають, а суди постановляють рішення не про відновлення пошкоджених предметів у натурі, а про відшкодування збитків, спричинених завдавачем шкоди [9, с. 35]. На думку К. М. Варшавського, така ситуація була зумовлена тим, що, по-перше, при відновленні власними силами потерпілий може врахувати власні інтереси сьогодення і завтрашнього дня, не обмежуючись лише механічним відновленням попереднього становища, тому принцип натурального відшкодування є більш придатним на нижчому ступені економічного розвитку, де потреби шаблонні, способи їх задоволення мало змінюються у часі, непридатні в сучасному господарстві, яке перебуває у стані реконструкції і тому не визнає відновлення як таке. По-друге, потерпілий може мати усі підстави побоюватися, що завдавач шкоди не поставиться до відновлення з такою господарністю і турботою, як він сам, і потерпілий буде змушений надалі знову звертатися для стягнення збитків, завданих неналежним відновленням попереднього становища [4, с. 115]. Перевагу відшкодування збитків над відновленням попереднього становища потерпілого В. О. Тархов пояснював тим, що в законодавстві відсутні засоби примусу боржника до здійснення ним певних дій майнового характеру, за винятком способів забезпечення виконання зобов'язань [7, с. 156–157].

Успадковуючи позицію розробників ЦК УРСР 1963 р., ЦК України надає потерпілому право вибору способів відшкодування. Однак остаточне рішення про покладення на особу, яка завдала шкоди майну, певного обов'язку з її відшкодування приймає суд з урахуванням обставин справи (ч. 1 ст. 1192 ЦК України). Аналогічний зміст викладений у ч. 4 ст. 22 ЦК України: “На вимогу особи, якій завдано шкоди, та відповідно до обставин справи майнова шкода може бути відшкодована і в інший спосіб ...” [22]. Тобто суд приймає рішення про застосування способу відшкодування шкоди, завданої майну за двох умов:

- 1) якщо це вимога потерпілої особи;
- 2) враховуючи обставини справи, тобто наявність чи відсутність можливості відшкодувати шкоду в натурі.

Так, розробники науково-практичного коментарю ЦК України 2006 р. за редакцією Є. О. Харитонова правильно наділяють суд правом прийняти остаточне рішення про спосіб відшкодування шкоди з урахуванням обставин справи [23, с. 1088]. Проте науковці ставлять у чергову залежність застосування судом способів відшкодування шкоди від можливості чи неможливості відновити попереднє становище потерпілого: “... коли відшкодування шкоди в натурі неможливе, потерпілому відшкодовуються в повному обсязі збитки” [23, с. 1088].

Така позиція науковців зумовлена змістом п. 9 постанови Пленуму № 6, де зазначається, що потерпілому відшкодовуються в повному обсязі збитки тоді, коли відшкодування шкоди в натурі неможливе. Проте право на відшкодування потерпілому упушеної вигоди у зв'язку з завданням шкоди майну йому надається як при відшкодуванні в натурі, так і при відшкодуванні завданих збитків [24]. Це означає, що право на відшкодування упушеної вигоди виникає у потерпілої особи як із пред'явленням вимоги про відшкодування шкоди в натурі, так і через реальні збитки. Тобто упушена вигода як складова частина належить до способу відшкодування шкоди в натурі, а також до відшкодування реальних збитків.

На нашу думку, остаточний вибір способів відшкодування шкоди законодавець надає потерпілому, який сам повинен обирати доцільність застосування натурального чи грошового способу відшкодування для найбільш повного захисту своїх порушених майнових прав. Суд як орган, який надає юрисдикційний захист цивільних прав та інтересів, з'ясовує наявність чи відсутність підстав для задоволення вимоги

потерпілого про відшкодування шкоди в повному обсязі, зменшення розміру відшкодування тощо. Слід зазначити, що потерпілому надано право вибору способу відшкодування також за цивільними кодексами Російської Федерації (ст. 1082), Узбекистану (ст. 1003), Таджикистану (ст. 1098), Молдови (ч. 2 ст. 1416), Азербайджану (ст. 1115).

Дотримання принципу повного відшкодування шкоди надає потерпілому можливість відновити своє попереднє матеріальне становище. При цьому, як зазначали І. Б. Новіцький і Л. О. Лунц, кредитор у порядку відшкодування збитків не повинен одержати невинуватого приросту майна [25, с. 375]. Тобто відшкодування шкоди, завданої деліктом, не повинно призводити до збагачення потерпілої особи. У таких випадках виникають інші правовідносини — із безпідставного збагачення (ст. 1212 ЦК України). На таких засадах діяло і римське приватне право: ніхто не міг внаслідок делікту покращити своє майнове становище (D. 50. 17. 134. 1). Така вимога закріплена в ЦК України лише в якості мети відшкодування реальних збитків: “витрати, яких особа зазнала ..., а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права” (п. 1 ч. 2 ст. 22). Зазначене правило сьогодні більш деталізовано в ст. 7. 4. 2. Принципів міжнародних комерційних договорів, згідно з якою потерпіла сторона має право на повну компенсацію збитків, що виникли внаслідок невиконання; такі збитки включають будь-які понесені стороною втрати і будь-яку вигоду потерпілої сторони, одержану нею внаслідок того, що вона уникнула витрат або збитків [26, с. 227]. Тобто потерпіла сторона не повинна збагачуватися за рахунок відшкодування збитків. Тому у коментарі до цієї статті Принципів зазначається, що необхідно брати до уваги будь-яку вигоду, що виникла у потерпілої сторони внаслідок невиконання, незалежно від того, чи буде вона у формі витрат, які вона не понесла (наприклад, їй не варто було сплачувати за проживання в готелі артиста, який не з’явився), чи у вигляді витрат, які вона уникнула (наприклад, у випадку невиконання того, що стало б для неї втраченим правочином) [26, с. 227].

Така проблема вирішується шляхом врегулювання порядку і способів визначення розміру збитків і їх доведення. З цією метою було включено до ЦК України ч.ч. 2–4 ст. 623. Розмір відшкодування збитків залежить від того, які ринкові ціни були взяті для обчислення реальних збитків і упущеної вигоди. Для більш повного захисту інтересів потерпілого від процесів інфляції “...збитки визначаються з урахуванням ринкових цін, що існували на день добровільного задоволення боржником вимоги кредитора у місці, де зобов’язання повинно бути виконане, а якщо вимога не була задоволена добровільно — у день пред’явлення позову, якщо інше не встановлено договором або законом” (ч. 3 ст. 623 ЦК України), на відміну від попередніх кодифікацій, за якими бралися до уваги ціни, що існували на день, коли зобов’язання мало бути виконане. Крім того, для справедливого відшкодування збитків суду надано право “задовольнити вимогу про відшкодування збитків, беручи до уваги ринкові ціни, що існували на день ухвалення рішення” (ч. 3 ст. 623 ЦК України) [22]. Аналогічними є правила визначення розміру відшкодування шкоди, зокрема збитків за цивільними кодексами Російської Федерації (ст. 15, 393), Узбекистану (ч. 2 ст. 324), Молдови (ст. 611, ч. 3 ст. 1416), Казахстану (ч. 3 ст. 350).

У такому підході діючого цивільного законодавства України вбачаються надбання римської юриспруденції, де реальною вартістю речі вважалася ринкова ціна. Крім того, римськими юристами була розроблена методика оцінки вартості речі: за загальним правилом оцінка вартості речі здійснювалася на момент вчинення делікту за найвищою ціною.

Щодо визначення розміру упущеної вигоди, то законодавець закріпив правило у ч. 3 ст. 22 ЦК України: “Якщо особа, яка порушила право, одержала у зв’язку з цим доходи, то розмір упущеної вигоди, що повинен відшкодуватися особі, право якої порушено, не може бути меншим від доходів, одержаних особою, яка порушила

право” [22]. Тобто мінімальною межею розміру упущеної вигоди є доходи, одержані завдавачем шкоди у зв’язку з порушенням прав потерпілого. Крім того, при визначенні упущеної вигоди “враховуються заходи, вжиті кредитором щодо їх одержання” (ч. 4 ст. 623 ЦК України). Тому невжиття заходів потерпілою особою для уникнення завдання їй шкоди надає право суду зменшити розмір упущеної вигоди. Норми аналогічного змісту передбачено у цивільних кодексах Узбекистану (ч. 3 ст. 324) і Казахстану (ч. 4 ст. 350).

Для справедливого відшкодування збитків на кредитора покладено обов’язок показування розміру збитків, завданих порушенням зобов’язання (ч. 3 ст. 623 ЦК України). Однак трапляються випадки, коли факт завдання шкоди встановлено, але розмір збитків не підтверджено належними доказами. При буквальному тлумаченні норми Кодексу відсутність доказів про розмір збитків є підставою для відмови судом у задоволенні позову. У такому підході вбачали недоліки ще дореволюційні юристи, відзначаючи, що подібна несправедливість стосовно потерпілих осіб, що означає відмову їм у здійсненні правосуддя, повинна бути усунена наданням суду права визначати розмір збитків на свій розсуд, враховуючи всі обставини справи [7, с. 251]. Цей підхід зумовив включення до проекту Цивільного уложення 1905 р. ст. 1657 такого змісту: “якщо встановлення розміру відшкодування за збитки із властивостями вимоги не підпадає під загальне правило про підтвердження позову доказами, то винагорода може бути призначена судом за справедливим розсудом, враховуючи всі обставини справи” [27, с. 20].

Правило подібного змісту сьогодні міститься у Принципах міжнародних комерційних договорів: якщо розмір збитків не може бути встановлений з розумним ступенем достовірності, визначення їх розміру здійснюється на розсуд суду (п. 3 ст. 7.4.3). Тобто суд замість того, щоб відмовити у відшкодуванні чи присудити відшкодування номінальних збитків, має право визначити справедливий розмір понесених збитків [244, с. 229–230]. Відсутність норми такого змісту не означає неможливість визначення судом розміру шкоди за відсутністю доказів з боку потерпілого. При здійсненні правосуддя суддя має право керуватися нормою закону, а за її відсутності — загальними засадами цивільного законодавства (ст. 3 ЦК України). Одним із принципів приватного права і цивільного законодавства, завдяки якому увіковічене значення римського приватного права, є принцип справедливості, поряд з яким виступають принципи добросовісності і розумності (п. 6 ст. 3 ЦК України). Застосування судом цих принципів втілює бажаний захист майнових інтересів потерпілого в реальність.

На необхідність застосування норми п. 3 ст. 7.4.3. Принципів УНІДРУА у випадку, якщо збитки є у наявності, у тому числі упущена вигода, але позивачу не вдається довести їх розмір (не факт наявності, а саме розмір), також вказувала Т. Є. Крисань [14, с. 7].

З’ясування характеру і виду збитків становить не лише теоретичний інтерес, але й має значення для визначення можливостей і розміру їх відшкодування.

Щодо форми збитків, в якій вони повинні відшкодуватися, то законодавець займає однозначну позицію — у грошовій формі: “Розмір збитків, що підлягають відшкодуванню потерпілому, визначається відповідно до реальної вартості втраченого майна ...” (ч. 2 ст. 1192 ЦК України). Однак серед науковців зустрічаються різні тлумачення змісту статей ЦК України. На думку Т. Є. Крисань, ч. 2 ст. 22 ЦК України, вказуючи на склад збитків, використовує слово “втрати” і “пошкодження” майна, чим дає мотив вважати, що збитки можуть наступати не тільки у грошовій формі, наприклад, у вигляді витрат, але і в натуральній [14, с. 17]. У такому обгрунтуванні науковець ставить знак рівності між поняттями “втрата” і “пошкодження”. Проте “втрата” є наслідком протиправної дії причини — “пошкодження” (причина — наслідок). Тобто “пошкодження” не є збитками, а є їх причиною завдання. Така помилка науковця ще раз підтверджує важливість

правильного встановлення причинно-наслідкового зв'язку для виникнення деліктних зобов'язань.

Таким чином, діюче цивільне законодавство України повною мірою зберегло основні засади про збитки радянського законодавства: єдиною формою виявлення відшкодування збитків є грошова. У такому підході законодавець підтримує цивілістична доктрина, де гроші визнаються "найбільш придатним засобом для підрахування вартості втраченого або пошкодженого майна" [28, с. 10].

До складу реальних збитків законодавець включає як втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, так витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (ч. 2 ст. 22 ЦК України). Поява елемента "витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права" у складі збитків, як наголошує В. В. Вітрянський, має значення для забезпечення дії принципу повного відшкодування шкоди; такий підхід є характерним для всіх правових систем континентальної Європи, заснованих на рецепції римського права [29, с. 650–651].

Незрозумілим і суперечливим є зміст ч. 2 ст. 1192 ЦК України, за яким "...розмір збитків, що підлягають відшкодуванню потерпілому, визначається відповідно до реальної вартості втраченого майна на момент розгляду справи або виконання робіт, необхідних для відновлення пошкодженої речі" [22]. Тобто законодавець обмежує відшкодування збитків лише реальними збитками, позбавляючи цим потерпілого права на вимогу про відшкодування упущеної вигоди. Проте в ч. 2 ст. 22 ЦК України збитки визначаються не лише як втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, так витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки), а й як доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода). Крім того, таке формулювання змісту цієї норми свідчить про позицію законодавця щодо здійснення відшкодування шкоди, завданої майну потерпілого за принципом реального відшкодування завданої шкоди, що означає відступ від принципу повного відшкодування. Однак відшкодування шкоди за загальним і спеціальними деліктами побудоване на засадах відшкодування шкоди в повному обсязі, що включає в себе відшкодування як реальних збитків, так і упущеної вигоди. Водночас про відшкодування збитків мова йде як при заповіданні шкоди майну, так і немайновим благам.

Зазначене зумовлює необхідність внесення до змісту ст. 1192 ЦК України деяких змін та доповнень, а саме до ч. 2, де йдеться про "розмір збитків", які варто замінити на "розмір реальних збитків". Пропонується доповнити ст. 1192 ЦК України частиною третьою такого змісту: "Розмір упущеної вигоди, що підлягає відшкодуванню потерпілому, визначається відповідно до втрачених доходів, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене, із врахуванням заходів, вжитих кредитором щодо їх одержання".

Крім того, слід виключити зі змісту ч. 4 ст. 22 ЦК України слова "та відповідно до обставин справи".

Відшкодування шкоди в натурі та відшкодування збитків, як і відшкодування моральної шкоди, законодавець відносить до форм цивільно-правової відповідальності. Такий висновок зроблено із включення ст. 623 ЦК України до змісту глави 51 "Правові наслідки порушення зобов'язання. Відповідальність за порушення зобов'язання", а також із назви ст. 1166 ЦК України "Загальні підстави відповідальності за завдану майнову шкоду" та ст. 1167 ЦК України "Підстави відповідальності за завдану моральну шкоду". Крім того, вказані способи захисту порушених цивільних прав та інтересів застосовуються за наявності складу правопорушення. Таким же є підхід за цивільними кодексами Російської Федерації (гл. 59), Узбекистану (гл. 57), Туркменістану (ст. 1027–1051), Таджикистану (гл. 55), Молдови (гл. XXXIV), Казахстану (гл. 47), Грузії (ст. 992–1016), Азербайджану (гл. 59).

Через розмір завданої шкоди визначається обсяг цивільно-правової відповідальності за вчинений делікт. Це дозволяє, на думку В. В. Вітрянського, говорити про межі цивільно-правової відповідальності, що зумовлюються її компенсаційним характером і внаслідок чого необхідністю еквівалентного відшкодування потерпілому завданої шкоди чи збитків, оскільки кінцева мета застосування цивільно-правової відповідальності полягає у відновленні майнової сфери потерпілої сторони (за окремими винятками, наприклад, застосування штрафної санкції за невиконання чи неналежне виконання договорів) [29, с. 610–611].

Таким чином, акцентування уваги на ідеях римських юристів про віднесення шкоди до обов'язкових ознак будь-якого приватного делікту, поділ шкоди на реальну шкоду й упущену вигоду, здійснення відшкодування шкоди за принципом повного відшкодування, — усе це становило основу при формуванні сучасної концепції цивільно-правової відповідальності в Україні.

Список використаних джерел

1. Дигести Юстиніана [Текст] / [пер. с лат. Солопова А. И., Литвинова Д. А., Кофанова Л. Л. и др.] ; отв. ред. Л. Л. Кофанов. — М. : Статут, 2002. — Т. II. — 2002. — 780 с.
2. Общее гражданское уложение Австрийской империи [Текст] / [пер. Г. Вербловского] ; изд. Редакционной Комиссии по составлению Гражданского Уложения. — С. —Петербургъ : Типография Правительствующего Сената, 1884. — 421 с.
3. Агарков, М. М. К вопросу о договорной ответственности [Текст] / М. М. Агарков // Избранные труды по гражданскому праву : [в 2 т.] — М. : Центр ЮрИнфоР, 2002. — Т. II. — С. 5–79.
4. Варшавский, К. М. Обязательства, возникающие вследствие причинения другому вреда [Текст] / К. М. Варшавский. — М. : Юридическое издательство НКЮ РСФСР, 1929. — 219 с.
5. Иоффе, О. С. Ответственность по советскому гражданскому праву [Текст] / О. С. Иоффе // Избранные труды: [в 4 т.] — СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. — Т. 1. Правотношение по советскому гражданскому праву. Ответственность по советскому гражданскому праву. — С. 194–572.
6. Калмыков, Ю. Х. Возмещение вреда, причиненного имуществу [Текст] / Ю. Х. Калмыков. — Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1965. — 72 с.
7. Тархов, В. А. Ответственность по советскому гражданскому праву [Текст] / В. А. Тархов. — Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1973. — 456 с.
8. Флейшиц, Е. А. Обязательства из причинения вреда и из неосновательного обогащения [Текст] / Е. А. Флейшиц. — М. : Гос. изд-во юрид. лит., 1951. — 239 с.
9. Шварц, Х. И. Обязательства из причинения вреда [Текст] : [лекц. для студ. ВЮЗИ] / Х. И. Шварц ; [под ред. В. А. Рясенцева]. — М. : [Б.и.], 1954. — 39 с.
10. Боброва, Д. В. Зобов'язання із заподіяння шкоди [Текст] / Д. В. Боброва // Цивільне право України : [підручн.] : [у 2 кн.] / Д. В. Боброва, О. В. Дзера, А. С. Довгерт та ін. ; [за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової]. — К. : Юрінком Інтер, 2002. — Кн. 2. — С. 505–566.
11. Загорулько, А. И. Обязательства по возмещению вреда, причиненного субъектами гражданского права [Текст] / А. И. Загорулько. — Х. : Консум, 1996. — 112 с.
12. Кандафарова, І. С. Теорія цивільно-правової відповідальності [Текст] : [монограф.] / І. С. Кандафарова. — Одеса : Астропринт, 2006. — 264 с.
13. Ківалова, Т. С. Зобов'язання відшкодування шкоди у цивільному законодавстві України (теоретичні аспекти) [Текст] : [монограф.] / Т. С. Ківалова ; М-во освіти і науки України; Одеська нац. юрид. акад. — Одеса : Юридична література, 2008. — 360 с.
14. Крисань, Т. Є. Збитки як категорія цивільного права України [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 “Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право” / Т. Є. Крисань. — Одеса, 2008. — 22 с.
15. Присяжнюк, В. П. Цивільно-правова відповідальність за збиток і шкоду, що завдані працівникам правоохоронних органів [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня

- канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 “Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право” / В. П. Присяжнюк. — К., 2011. — 20 с.
16. Шевченко, Я. М. Про підстави відповідальності за шкоду, заподіяну дітьми [Текст] / Я. М. Шевченко // Вісник Київського університету. Спеціальний випуск. Праці вчених-юристів Київського та Ягелонського ун-тів. Питання цивільно-правової відповідальності. — К. : Вид-во КУ, 1969. — С. 83–101.
17. Янчук, А. В. Відшкодування збитків як спосіб захисту цивільних прав та інтересів [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 “Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право” / А. В. Янчук. — К., 2011. — 20 с.
18. Советское гражданское право [Текст] : [учебн.] : [в 2 т.] / Т. И. Илларионова, М. Я. Кириллова, О. А. Красавчиков и др. ; [под ред. О. А. Красавчикова]. — [3-е изд., испр. и доп.]. — М. : Высш. шк., 1985. — Т. 2 — 456 с.
19. Червоний, Ю. С. Обязательства из причинения вреда в советском гражданском праве [Текст] : [учеб.-метод. пособ. для студ. юрид. фак-ов] / Ю. С. Червоний. — Одесса, 1961. — 51 с.
20. Ярошенко, К. Б. Ответственность социалистических организаций за вред, причиненный их работниками [Текст] : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 712 “Гражданское право и гражданский процесс” / К. Б. Ярошенко. — М., 1970. — 22 с.
21. Шишка, Р. Б. Цивільна відповідальність та цивільно-правова відповідальність [Текст] / Р. Б. Шишка // Право та управління. — 2011. — № 1. — С. 512–522.
22. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV [Текст] // ОВУ. — 2003. — № 11. — Ст. 461.
23. Цивільний кодекс України : Науково-практичний коментар [Текст] / Є. О. Харитонов, І. М. Кучеренко, О. І. Харитонova та ін. ; [за ред. Є. О. Харитонova]. — Х. : Одиссей, 2006. — 1200 с.
24. Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди : постанова Пленуму Верховного Суду України від 27.03.1992 р. № 6 [Текст] // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України. Частина перша. — К. : Українська Правнича Фундація, 1995. — С. 90–109.
25. Новицкий, И. Б. Общее учение об обязательстве [Текст] / И. Б. Новицкий, Л. А. Лунц. — М. : Юриздат, 1950. — 416 с.
26. Принципы международных коммерческих договоров [Текст] / [пер. с англ. А. С. Комарова]. — М. : Международный центр финансово-экономического развития. — 1996. — 78 с.
27. Гражданское Уложение: Проект Высочайше учрежденной Редакционной Комиссии по составлению Гражданского Уложения [Текст] : [в 2 т.] / [под ред. И. М. Тютрюмова]. — СПб., 1910. — Т. 2. — 683 с.
28. Фролов, М. М. Відшкодування шкоди, завданої органами внутрішніх справ України [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Фролов Михайло Михайлович. — К., 2006. — 207 арк.
29. Витрянский, В. В. Глава VII. Ответственность за нарушение договорного обязательства [Текст] / В. В. Витрянский // Брагинский, М. И. Договорное право. Книга первая : Общие положения / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. — [изд. дополн., стереотип. (5-й завод)]. — М. : Статут, 2002. — 848 с.

*Рекомендовано до друку кафедрою цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 3 від 1 жовтня 2012 року)*

Надійшла до редакції 25.10.2012

Гринько (Русу) С. Д., Заверуха С. В. Вред и убытки как условия гражданско-правовой ответственности: сравнительно-правовой анализ

Проводится сравнительный анализ вреда и убытков как условия возникновения гражданско-правовой ответственности. Делается вывод о влиянии идей и положений римского частного права относительно вреда как собирательной категории, что включает убытки.

Ключевые слова: гражданско-правовая ответственность, вред, убытки, реальный вред, упущенная выгода.

Hrynko (Rusu), S. D.; Zaverukha, S. V. The Harm and Damages as a Condition of Civil Liability: a Comparative Legal Analysis

A comparative analysis of the harm and loss as a condition of liability. It is concluded that the impact of ideas and positions of Roman private law regarding harm as a collective category, which includes the loss.

Keywords: civil liability, damages, losses, real damage, loss of profit.

